

Hrafn og tóa

Sönn saga í aðalatriðum

Það var á fyri hluta aldarinnar sem leið (á þeim einum á Suðurlandi), að maður nokkur, er gætti búsmala kom út og leit til veðurs. Hann hafði lagt sig fyrir í hlöðu eða heystæði við beitarhúsin og látið þar inn ænar.

„Veðnið er þá svona, kolsvarta boka og úði, svo sér hvergi“, sagði hann við sjálfan sig, yfti öxlum og hryllti sig, „það er bót í máli að logn er og ekki mjög kalt.“

Síðan létt hann málnytupening sinn út og taldi vandlega, þó hann hefði gjört það þegar hann létt inn; hann var þessu vanur, til að fyrirbyggja mistölu. Mikið rétt: ænar voru allar, bústnar, vænar og vel fildar. Hann átti þær allar, nema þrjár, 87 að tölu, - eða hvað voru þær nú margar, ænar hennar Rúnu vinnukonu og barnanna hans, sem sátu yfir á daginn. Pau höfðu beðið um að færa frá þeim, haft gaman af að hafa þær í kvíjunum. Þá var það síður að láta þær ær aðeins ganga með dílk, sem ung lömb höfðu í fráfænum.

Áskell bóndi Einarsson - svo hét maðurinn - fór með ám sínum um kvöldið, því vinnumaður hans og léttadrengur voru í kaupstaðarferð. Höfðu haft gaman af að fara með hnoðrann sinn og það síðasta af ullinni.

Það var orðið bjart aftur. Ænar runnu fjárgötu frá húsunum upp hliðina, gegnum snið í klettabeltinu fyrir ofan, og dreifðu sér um hliðar og hjalla þar upp af, meðfram gili nokkru, djúpu og klettóttu. Fossar og straumköst árinnar kvaðu við í morgunkyrriðinni.

Sólarruppkoman var fögur og dýrðleg þarna uppi í fjallinu. Þokan lá enn yfir láglendinu, eins og geysistórt stöðuvatn, en fjöll og hliðar, balar og enni héraðsins, stóðu upp úr eins og eyjar, alla vega lagaðar, með víkum vogum og fjörðum.

Lækjabunur, smáfossar og blautir steinar skinu sem smásóli.

Áskell bóndi sat á sjónarhæð nokkuri og horfði á alla þessa fegurð, um leið og hann leit yfir hópinn sinn, sem gekk í valið, og beit ilmandi, daggvota blómgresið, sem glóði allt í hinu fegursta litskrauti regnbogans og ljósbroti daggardropanna.

Eftir stutta stund tók þokan að þynnast. Eyjar, hólmar, enda fjöllin líka, tóku ýmsum myndbreytingum, titruðuð og hoppuðu í hyllingum og vörpuðu af sér þokuhjúpnum. Vatnið mikla hvarf, og heraðið blasti við allt, með döllum, giljum, hnjkum og hlíðum, með silfurrosum tjarnanna, ánna og lækjanna, blómskrýddum túnum bæjanna, er sendu reykjartólpia beint í loft upp. Döggin hvarf og fór sömu leið og þokan, gufaði og hvarf í hið tæra og heiðskýra loft.

Áskell tók sér árbít úr malpoka sínum, og smalahundurinn hans, er hann kallaði Seppa, fékk sinn skerf fullkominn. Hann var gulgrár á lit, í stærra lagi, snögghærður, með upprstandandi eyru og hringaða rófu, af óblönduðu innlendu kyni. Augun voru mógul, skær og greindarleg, og skein út úr þeim tryggð og trúsemi við eigandann. Þegar Áskell benti honum fór hann þegjandi fyrir ænar og veik þeim saman, sem maður væri. Stöku aðræði niður fótunum, þegar Seppi kom of nálægt, einkum forustuæmar, Morbuxa og Smokka.

Áskell stóð nú upp, fór af hæðinni upp á holt eitt skammt frá árglinu. Á holtinu var stór steinn, sem staðnæmst hafði þar einhverntíma fyrir langalöngu, á Ísöld. Sunnan undir steininum var smalakofi, þakinn hellum. Þar var inni diska- og bolla-brot, brotin skeið og ryðgaður hnífusbi; einnig borð og bekkir úr hellugrijóti. Gamalt hey var á gólfinu og bekjunum.

Áskell þekkti hvern steininn í byggingu þessari, leit þar inn og brosti, og brá gleðisvip yfir fríða, karlmannlega andlitið hans. Hann var maður hár vexti og vel limaður, og gæfulegur á bak sem fyrir, alrakaður, með skeggkraga undir höku og á vöngum, ljósjarpt á lit. Hár hafði hann nokkru dekkra, mikið og sítt, stýft að neðan, skift í vinstri vanga og fór vel. Búningur hans var skjölgóður og vel sniðinn, sauðgrár vaðmálsjakki og brækur úr sama efni, mórauðir sokkar og leðurskór á fótum. Buxurnar bundnar með sokkaböndum utan yfir sokkana, ofin bönd, með skúfa á endum.

Að afhalandi miðjum morgni heyðist hrafn krunka neðar í glinu. Hann kom fljúgandi upp gilið, flaug lágt, velti sér við á fluginu, breytti rödd (klukkaði): „krú-ang-krank-klúkk-klúkk“, söng í honum, og settist á klettasnös eina gagnvart, hinumegin.

Seppi sperti eyru og ætlaði að skrafa við krumma, en eigandi hans tók hann undir hendi sér. Vildi ekki hann styggði ænar, og svo af því að hann sá lágfótuna koma labbandi neðan gilið, sama megin ár og krunkur var, skimandi allt í kringum sig. Virtist honum sem tásla veitti hrafninum sérstaka eftirtekt, enda var eins og hann vissi af henni á eftir sér, hoppaði fram á snösina og krunkaði hátt í átt til hennar.

Tóa fór að engu óðslega, labbaði í hægdum sínum og staðnæmdist á grasbala einum við ána, fyrir neðan þar sem krummi sat, sem hoppaði fram á klettasnösina og reif sig til hennar. Sjónarvotti þótti þetta kynleg viðureign í fugli og fertætlungi; hélt um trýnið á seppa sínum, svo hann gelti ekki; vildi sjá hver endir á þessu yrði.



Svo var háttáð, að fyrir ofan balann þar sem tóa stóð og velti vöngum, tók við grasi vaxin brekka, með smárepum, allmikil og brött, og fyrir ofan hana afar brött skriða af lausagrjóti, upp undir snösina þar sem krummi sat. Það var eins og rebbi væri að ráða það við sig hvernig haga skyldi atlögunni að hrafminum.

Eftir stutta stund leggur tóa af stað yfir balann, hægt og hægt upp brekkuna, og nemur staðar lítið eitt við skriðuna. Rennir krummi sér þá áfram, flýgur nokkra hringa uppi yfir henni og gargar gríðarlega. Tóa lætur sem hún sjái hann ekki, en tekur til að feta sig upp skriðuna og hefur krunkur einlægt orðið á meðan.

Pegar tóa er loks komin upp undir klettinn, rennir krummi sér niður á snösina, hoppar fram á hana og krunkar afskaplega. Tásla svarar því með því að leggja kollhúfur, en allt í einu dregur af henni, svo hún leggst niður. Virðist krummi hafa nákvæmar gætur á þessu og dregur heldur niður í honum.

Eftir dálitla stund tekur tóa fjör-brot mikil, veltur ofan skriðuna, með miklu lausagrjóti, pompar stall af stalli niður brekkuna á ýmsum endum samferða nokkrum steinum og nemur staðar á balanum við ána, [sýnist] steindauð, með fætur í loft upp, en krunkur horfir á aðfarir þessar, hljóður og þegjandi.

Hyggur svo eftir litla bið, að ekki megi svo búið standa, flýgur í loft upp í marga hringi, með krunki miklu, þar sem líkið af lágfótum er miðdepillinn; setur sig niður þar og lækkar flugið og minnkar hringinn.

Neðan til í brekkunni, á neðsta þrepinu, heldur hann líkræðuna yfir tóu, stundarkorn, bregður sér því næst á loft, flýgur í kringum táslu, rétt uppi yfir henni, rennir sér snöggt niður, og grípur með goggum í skottið á henni og svo sem örskot í háaloft aftur. Þetta gerir hann þrisvar, hvað eftir annað, og rykkir í skottið í hvert sinn.

EKKI bærir á tóu, sem varla er heldur von, þar sem hún tróð svona helveginn niður skriðuna og brekkuna. Leit nú út fyrir að krummi þættist öruggur, settist klukkandi að krásinni og byrjaði á augunum.

En með því táslu þótti þessi kompliment alltof nærgöngul, brá hún við sem elding væri, og skeltti kjaftinum um hálsinn á krumma, og sleit með nokkrum sviftingum af honum höfuðið. Reif síðan í sig hið volga hrafnskjöt, sleikti ánægjulega út um og labbaði á braut.

Áskell kom í síðara lagi með ærnar til kvíja, en það gerði ekkert til, því viðskipti tóunnar og hrafsins bættu það upp og meir en það, þar sem öllum er söguna heyrðu þótti hún dæmafá og merkileg.

Til skýringar

Handrit þessarar sögu er í gamalli stilabók með ýmsu efni, sem Jónas Eiríksson fv. skólastjóri Búnaðarskólans á Eiðum hefur ritað.

Jónas var fæddur á Skriðuklaustri í Fljótsdal 17. júní 1851. Hann nam búfræði við Búnaðarskólann að Steinum (Stend) í Noregi 1875-1878. Gerðist skólastjóri búnaðarskólans að Eiðum 1888 og hélt því starfi til 1906, er hann fluttist að Breiðavaði í Eiðaþinghá. Hann lést 17. ágúst 1924.

Söguna hefur hann líklega frá Hallgerði, móðurömmu sinni, sem var úr Vestur-Skaftafellssýslu, því að Guðný hin skáldmælti, móðursystir hans, hefur ort langt gamankvæði út af þessum atburði, er nefnist „Kvæði af hrafini og tóu“ og er efnislega nær alveg eins. Þar er atburðurinn staðsettur á „Höfðabrekkuafrétt“, líklega í Mýrdal, árið 1802.

Hvað sem liður sanngildi sögunnar, er þema hennar gamalkunnugt í þjóðtrú og þjóðsögum hérlandis. Sjá t.d. Þjóðsögur Jóns Árnasonar IV, 197 og viðar. Í þjóðsögum Sigfúsar Sigfússonar er svipuð saga, Snilldarbragð reppa, í Náttúrusögum, 6. bindi, bls 47, höfð eftir Katrínu Jónsdóttur á Tóka-stöðum.